

יוסי מרובקה

מלאכה המתקיימת

המשנה בשבת (קב ע"ב) אומרת:

זה הכלל: כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת - חייב.

ומסביר הריטב"א, שאפילו אין מלאכתו אלא לשעה, שאין הבניין קיים אלא לבו-ביום בלבד - חייב. וכענין שאמרו בירושלמי: "בניין לשעה - בניין".
וכן אומר הרמב"ם (פ"ט, ה"ג):

ואין הצובע חייב עד שיהא צבע המתקיים, אבל צבע שאינו מתקיים כלל... וכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת - פטור.

לפי הסברם במשנה, צריך שהמלאכה תתקיים לפחות במהלך השבת על-מנת להתחייב, ופחות מכך - נחשב מלאכה שאינה מתקיימת, ופטור.
אך לעומתם מסביר רש"י את המשנה אחרת:

שיש מתקיימת כיוצא בו, ואין מוסיף עליה.
"בשבת" - אעושה מלאכה קאי.

זאת אומרת, לפי רש"י משמעות המשנה שונה לגמרי. משמעות המשנה היא שכאשר האדם מגיע לשלב במלאכה ועוצר זמנית בשלב זה עד שימשיך את המלאכה, ויש אנשים שמקיימין את המלאכה במצב הזה - האדם חייב. כך מסביר רש"י גם את הגמרא לגבי "דחק קפיזא בקבא", בגולם גדול הראוי לחוק בו קב, חקק שלוש לוגין, ואע"פ שעתיד להוסיף - יש מקיימין כן¹.

ונראה שגם רש"י יסכים שמתחייבים בשבת רק על מלאכה המתקיימת, ומחלוקתו עם הרמב"ם היא: כמה זמן נדרש על מנת להגדיר מלאכה כמתקיימת. שכן ישנן משניות מפורשות (קד ע"ב) שהכותב בכל דבר שאינו מתקיים פטור. וכן הגמרא (ק"ב ע"ב) בדיני קושר, שקשר שאינו של קיימא פטור עליו, וכן הגמרא בביצה (לב ע"ב), שבניין ארעי אין חייבים עליו.

שעה"צ (סי' שג, סקס"ח) פסק להלכה את הרמב"ם, ואמר שכן הוא גם בדיני כותב, שאם הכתב מתקיים מעבר ליום - חייב.

אך לכאורה מפשט המשנה היה אפשר לומר שהיא מדברת דווקא על דיני מכה בפטיש (או אולי גם בונה, שאלו המלאכות שהביאה המשנה), כפי שרש"י מסביר את המשנה דווקא לגבי דיני מכה בפטיש². ראייה לכך, שכלל זה מופיע בתוך דיני בונה

1. הריטב"א מסביר, שעושה סימנים של המידות, וקמ"ל שאף פעולה קטנה כזו נחשבת מלאכה להתחייב עליה.

2. בשיטת רש"י מוכרחים להסביר כך, בעקבות המהלך הבא: הקה"י, בסימן מח, מביא את הגמרא בקד ע"ב: "תנא: 'נתכוון לכתוב אות אחת, ועלו בידו שתים - חייב'. והתנן: 'פטור'?" - הא דבעי זיוני, הא דלא בעי זיוני". ומביא, ששאל חכ"א את הרעק"א, שהרי הגמרא אמרה שנטלו לגגו של ח' ועשאו שני זיינין חייבים; רואים שחייב אף היכא דליכא זיוני? ותיירץ לו

ומכב"פ, ולא בפרק שביעי, כמו שאר הכללים (אם כי לרש"י יותר מובן מסברא, שדין זה של גמר זמני יהיה שייך דווקא במכב"פ, משום שרש"י לשיטתו, שמכב"פ שייך בכל גמר פעולת אומן אחר, כגון: בכלי - גמר מלאכת הקדר, ואח"כ מלאכת הצבע וכו', ואם כן סביר שאף כל גמר שלב במלאכה. ועיין בהערה 2). אך הרמב"ם בכ"ז כתב דין זה לגבי מלאכת צובע, ומכאן שסובר שדין זה שייך אף בשאר מלאכות שבת.

אבל קשה, שהמשנה בדף קד ע"ב אומרת: "הכותב על בשרו חייב", ומסביר הרמב"ם (פ"א, ה"ז) את הרבותא של דין זה: "אע"פ שחמימות בשרו מעברת הכתב לאחר זמן, הרי זה דומה לכתב שנמחק", ז"א למרות שהכתב עובר ואין הוא של קיימא, הואיל וכשלעצמו הוא קיים, אלא שחמימות הבשר - דהיינו: גורם חיצוני - מוחק את הכתב, הרי זה נחשב ככתב שנמחק ע"י אדם אחר, וברור שאם אדם כותב כתב שידוע לו שחברו יבוא וימחקו - חייב. מכאן קשה, שהרי הכתב על העור ימחק אחרי יותר מ-24 שעות, ואם כן מדוע מחייב הרמב"ם רק בגלל שגורם חיצוני מוחק את הכתב הרי לשיטתו אפילו אם הכתב היה נמחק מעצמו כעבור יותר מיום מתחייבים על כך?

הרשב"א והריטב"א ב-קטו ע"ב אומרים, שכתב המתקיים צריך להיות:

כתב המתקיים, עד שדרכו של בני אדם לכתוב בהם דברים שאינן עשויין לקיימן לעולם, אלא לזמן אחד.

והרי הריטב"א עצמו כתב במשנתנו כדעת הרמב"ם, שצריך מלאכה המתקיימת בשבת!?

סתירה זו מופיעה אף בדברי המ"ב עצמו, שבסימן שג (שעה"צ סקס"ח) פסק את הרמב"ם, ובסימן שמ (ביה"ל, ד"ה "במשקין שעל השולחן") הביא את דברי הרשב"א³. נראה לתרץ (את הריטב"א, אך את המ"ב לא ניתן יהיה לתרץ כך, ועיין הערה 3) שישנם שני מושגים של מתקיים: יש "מתקיים" הנובע מעצם הגדרת מלאכות שבת, שהם **מלאכות יצירה**, ולא נחשב שאכן פעל ויצר אם אין תוצאה משמעותית למלאכה. תוצאה משמעותית נחשבת רק אם אכן היא מתקיימת, ולצורך הזה אומר הרמב"ם שמעבר ליום נחשב שהתוצאה של מעשיו היתה משמעותית. אך בדיני

רעק"א, ש"הא דבעי זיוני הא דלא בעי זיוני" - אין משמעות: אותיות שצריכות תגים, אלא: "כאן כשרוצה לתייג את האותיות, וכאן כאשר אינו רוצה לתייג את האותיות". על דברי הרעק"א הקשה הקה"י מדברי רש"י, שהרי לרש"י אם יש אנשים שכותבים אותיות בלי תיוגים, אף שעכשיו מטרת הכותב לכתוב עם תיוגים, הרי שחייב ברגע שגמר את מלאכת הכתיבה לפי האנשים האחרים? לכן צריך לומר, שדברי רש"י אלו נאמרו דווקא לגבי מכב"פ, ולא לגבי שאר מלאכות, כגון כותב. ממילא לא יקשה על הגרעק"א. והדבר נובע מתפיסתו של רש"י את מלאכת-מכב"פ, שהחיוב הוא על עצם עשיית הפעולה שגומרת, ולא על גמר הכלי, ולכן לרש"י בכלי אחד בכל גמר מלאכה מתוך המלאכות הנדרשות לו יהיה מכב"פ, כמו גמר מלאכת חוצבי האבן, אף שהסתתים עדיין לא גמרו את מלאכתם - החוצבים גמרו. לכן גם אין חייב על מכב"פ בגרמא, לרש"י (רש"י אמר כך בדף עד ע"ב, לגבי כד בתנור), כי לא עושה פעולת מכב"פ. משא"כ לרמב"ם, שמכב"פ הוא חיוב על משמעות המלאכה בלבד, ולכן אין חייב על מכב"פ בלא מתכוון, ולכן מותר להפיס מורסא בלא מתכוון לפתח (מ"מ פ"י, ה"ז).

3. ואולי י"ל שבסימן שג רק הביא את דעת הרמב"ם, אך לא סובר כך אלא כדעה הקודמת שהביא שם.

כותב, הצורך בכתב "המתקיים" אינו נובע רק מהצורך הרגיל של תוצאה משמעותית, אלא מסיבה אחרת: על כתב שיתקיים רק ליום אחד אין חילבים בגלל שאין דרך לכתוב כך, וחייבים רק על כתב שרגילים לכותבו. כלומר: סיבת הפטור היא בגלל לא כדרכו. ראייה לכך היא מכך שדין כתב שאינו מתקיים מופיע במשנה (קד"ב) בין "המסרט על בשר" ל"כותב במרפק", שבשניהם הפטור הוא בגלל שאין דרך. לכאורה נראה שחילוק זה יכול להסביר גם את דיני קושר, שלפיהם חייב רק על קשר של קיימא ולא על קשר שאינו של קיימא. כאן הרי ברור לכל שמעבר ל-24 שעות עדיין לא חייב, ואפילו הדעות המחמירות ביותר מחייבות רק על שבוע. לכן היה נראה לומר, שהסיבה היא כמו שאמרנו לעיל בדיני כותב, שפטור בגלל אין דרך בכך.

אבל הסבר זה מוקשה טובא: מדוע יש חילוק בין קשר שאסור מדרבנן לקשר שמותר מדרבנן, אם על שניהם פטור בגלל אין דרך? ועוד וכי אין דרך לקשור מכנסיים ליום, נעליים לשבוע וכדו'?! כמו כן כל הדוגמאות שהגמרא מתירה - הרי ודאי יש דרך בכך!

לכן צריך להסביר, שבדיני קושר מהות הצורך בקיימא שונה לגמרי. כאן צורך זה הוא חלק מהגדרת המלאכה. קשר שאינו מחזיק מעמד לקיימא אינו מוגדר כלל כקשר. כל מהות הקשר היא לחבר דברים, ולא לאסוף אותם, ולכן כאשר אינו של קיימא אינו מוגדר כלל כקשר. לכן כאן כמות הזמן היא שונה לגמרי: לא דרך האנשים לקשור קובע את כמות הזמן, אלא איזו תקופה מוגדרת זמן ארוך מספיק, על מנת שיהיה אפשר להתייחס לקשר כאל חיבור קבוע.

לפי"ז תובן תמיהא נוספת. הרמב"ם אומר שמותר לקשור קשר אומן לא של קיימא לצורך מצווה. וכן אומר הטור, שאפשר לקשור קשר לא של קיימא לצורך מצווה⁴. וקשה: כיצד מותר לעבור על איסור דרבנן במקום צורך מצווה, דבר שלא מצאנו דוגמתו באיסורי דרבנן אחרים! לא מצאנו שמותר לעשות משאצ"ג כלאחר-יד וכדו'!

לפי מה שאמרנו יובן הדבר. את כל איסורי דרבנן הרגילים אסרו חכמים, ואמרו שלמרות סיבות-הפטור הרי התבצעה מלאכה, ועל כן לא משנות מגמותיה: משאצ"ג, מקלקל וכדו'. כמו כן לא משנה צורת העשיה, משום שבסופו של דבר נעשתה המלאכה. חכמים אמרו, שמדרבנן יחשב כאילו נעשתה מלאכה גמורה, למרות סיבות הפטור האלו. אבל דבר שאינו כלל מלאכה אינו זהה לאיסורי דרבנן הרגילים. כאן אין כלל מלאכה, ולא רק: מלאכה עם סיבות פטור. לכן כאן חז"ל גזרו גזירה מיוחדת לאיסור על דבר שאינו כלל מלאכה, אבל, כמו שאמרנו, לא אסרו את כל הקשירות, וכן לא אסרו את הקשרים האסורים ברמה של מלאכה, אלא רק אסרו לעשות זאת אבל במקום מצוה לא גזרו על כך⁵.

4. הטור סובר כרא"ש, שאין משמעות לקשר של אומן, אלא הכל נקבע על-פי הזמן: קיימא - חייב; מעין קיימא - פטור אבל אסור; ואחר - מותר.

5. כן רואים יסוד זה בתוס' קיא ע"א, ד"ה "האי", ששואל על הגמרא ביומא, עז ע"ב, שאומרת שמותר ביום הכיפורים ללכת להקביל פני רבו ולעבור בנהר, ואין הגמרא חוששת שמא יבוא לסחוט, כפי שחששה הגמרא שם ב-קיא ע"א, לגבי מסוכרייתא דנוייתא, שמא יבוא לסחוט. מתרץ תוס', שמצווה שאני. גם כאן קשה: מדוע נתיר איסור דרבנן בשבת משום מצווה? לפי אותו עיקרון של חילוק בין איסורי דרבנן ברמת מלאכה לאיסורי דרבנן ברמת גזירה בלבד -

לכאורה מצאנו חריגה מהכלל שמלאכות שבת צריכות להתקיים, שהרי המתין מתכות בשבת חייב חטאת, למרות שהיא מלאכה שאינה מתקיימת בשבת, שהרי כעבור זמן מועט המתכת חוזרת ומתקשה. כן קשה ממחמם מים בשבת, שהרי המים ישובו ויתקררו.

ה"אגלי טל" (אופה ט"ו ט אות י) תירץ שמתין מתכת היה במשכן, ולכן לומדים שחייב על כך, אף שאין זו מלאכה מתקיימת. אך בעקבות כך הוא נדחק לומר שדבר זה מסתדר רק לפי הגירסא שמלאכה שהיתה במשכן לא חשובה היא תולדה, זאת אומרת: היו מלאכות שהיו במשכן, אבל בעקבות חוסר-חשיבותן הן תולדות בלבד; ואין זה מסתדר לגירסאות שכל מה שהיה במשכן היה חשוב והיו אב, ומה שלא היה במשכן - אינו חשוב והיו תולדה.

דוחק נוסף בשיטת האגל"ט הוא, שצריך לומר שממתין נלמדו שאר תולדות מבשל, שחייב אף שלא הוא של קיימא.

אך נראה שאפשר לתרץ זאת אחרת: הצורך במלאכה המתקיימת מעבר לשבת נובע מכך שהתוצאה צריכה להיות משמעותית, ולמרות שאין המלאכה מתקיימת לעולם, כדרך מלאכה רגילה, היא נחשבת משמעותית אם היא מתקיימת לכל הפחות יום. אך מלאכה שהדרך הרגילה לעשותה הוא לזמן קצר נחשבת משמעותית אף בזמן זה, מפני שלעניין זה ה"לעולם" - שהוא הזמן הרגיל של שאר המלאכות - הוא שעה-שעתיים, וכבר זה גרם לתוצאה להחשב משמעותית - והראיה שתוצאה זו משמעותית היא שכך נוהגים לעשות מלאכה זו. ממילא מתבטל הצורך ביום במלאכה כזו, והזמן הקצר עדיף מיום, משום שכאן אין הגדרה חיצונית, שאף שאין זו מלאכה שלימה, אם התוצאה מתקיימת ליום נחשיב אותה כמשמעותית (ויתכן שרש"י יחלוק על פרק זמן זה של יום ויצריך קצת יותר). כאן התוצאה נחשבת משמעותית בגלל שכך עושים מלאכה זו, בלא חידושים נוספים (וכאן ברור שרש"י יודה שהזמן המספיק הוא שעה-שעתיים).

עד כאן עסקנו במלאכה המתקיימת כשלעצמה, בלא התערבות של גורם חיצוני שיפגום בתוצאה. יצאנו מתוך נקודה-הנחה שגורם חיצוני שפוגם בתוצאה לא יגרום לה להחשב כמלאכה שאינה מתקיימת, כפי שראינו ברמב"ם לגבי כותב על בשרו.

אך בירושלמי (שבת פ"ז, סוף ה"ב) מובאת מחלוקת בנושא:

מה בניין היה במשכן, שהיו נותנין קרשים על גבי אדנים.

- ולא לשעה היתה!?

- א"ר יוסי: מכיון שהיו חונים ונוסעים על-פי הדיבור, כמי שהיא לעולם.

א"ר יוסי בי רבי בון: מכיון שהבטיחון הקב"ה שהוא מכניסן לארץ, כמי שהוא לשעה. הדא אמרה בנין לשעה בנין.

ופשוט שאין כוונת ר' יוסי בר בון לחלוק על הדין הפשוט שבניין ארעי פטור עליו, ושצריך לעשות מלאכה הראויה להתקיים, אלא מחלוקתם היא שר יוסי מבין

יובן הדבר.

המקור לדברים הוא הרמב"ן בדף צד ע"ב, ד"ה "הא דשרא", לגבי דיני הוצאה בכרמלית, שהסביר אלו איסורי דרבנן בהוצאה יהיו אסורים בכרמלית ואלו יהיו מותרים.

שבניין שעתיד לפרקו גורם חיצוני אינו נחשב בניין, ור' יוסי בר בון חולק עליו ואומר שאע"פ שעתיד גורם חיצוני לפרקו הוא נחשב בניין. לכאורה נראה שהבבלי סובר כר' יוסי, שכן הוא אומר כיון דכתיב על פי ה' יחנו כמקומו דמי (וזה כשיטת ר' יוסי שנסיעה ע"פ הדבור נחשבת כדבר שונה), וכן אומר החת"ס. אך הדבר קשה מאד, כי הרי מיטה של טרסיים (שבת מז ע"ב) אם תקע חייב חטאת, אף שדרכם לפרק ולהרכיב כל שעה. וכן כותב הא"ש (פ"י מהלכות שבת ה"ב) שהבבלי חולק על הירושלמי.

במלאכת בונה, מוגדר בניין קבע בניין לכמה ימים⁶, ואפשר להבין שבבניין הצורך במלאכה המתקיימת הוא כבכותב, מדין לאו-אורחיה. אך לפי זה לא תובן דעת ר' יוסי בירושלמי: מדוע בניין שעתיד לפרקו יהיה פטור? הרי אורחיה לבנות כן, ודבר זה לא מצאנו בכותב ובשאר המלאכות, אלא רק בקושר מצאנו דבר כזה, שלדעת המג"א אם אדם קשר קשר ובדעתו להתירו, אף שיכול להתקיים והדרך לקיימו - פטור⁷. לכן נצטרך להסביר, שהצורך בבניין של קיימא הוא כמו בקושר, ששם אין הקשר נחשב קשר אם אין הוא של קיימא. כך אף בבניין שאינו של קיימא: הוא אינו מוגדר כבניין, משום שכל מהות הבניין היא להיות יציב וקבוע. כך נצטרך להסביר את דעת ר' יוסי בירושלמי. ויכול להיות שאף ר' יוסי בר רבי בון יודה לו שזו סברת הפטור, אך יותר נראה שיחלוק עליו כי לא מצאנו בבנין ארעי היתר לצורך מצווה כשם שמצאנו בקושר הואיל ואין הוא מוגדר כלל כמלאכה אלא רק כאיסור דרבנן.

6. מ"ב שטו, סקל"ב.

7. המ"ב חולק ואומר שאם דרך האנשים לקשור קשר זה למשך זמן לא תועיל דעת הקושר להתיר הקשר כעבור זמן מועט ויהא חייב הקושר.